

SEZDİM BİR ÂŞİNÂ GÜBİ HEYBETLİ HÜZNÜNÜ
BİR KİTÂBENİN
DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Y.Müh. Şinasi ACAR

10 Şubat 1939 İstanbul doğumludur. İlk ve orta öğrenimi sırasında Ankara, İstanbul, Bodrum ve İzmir'deki çeşitli okullarda okumuş ve 1962'de İTÜ Elektrik Fakültesi'nden yüksek mühendis olarak mezun olmuştur. Bir yıl İzmir Eshot Elektrik Şebeke Müdürlü'nde çalıştıktan sonra 1963-65 yılları arasında askerliğini Ankara'da mühendis olarak yapmıştır. Terhis olunca kısa bir süre Betontaş A.Ş.'nin Ankara Bürosu'nda görev alan ACAR, 1966 başında Eskişehir'de Eston A.Ş.'de göreve başlamış ve 1992'ye değin bu şirketin Gn. Md. Yardımcılığı ve Gn. Müdürlük görevlerini üstlenmiş; 1992-99 yılları arasında da Zeytinoğlu Holding A.Ş.'de Grup Başkanı olarak görev yapmıştır. Evli ve biri erkek diğeri kız iki çocuk sahibi olan ACAR, halen kimi şirket ve vakıflarda yönetim kurulu üyesi olarak görev yapmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. Yılı dolayısıyla yayımlanmış "TÜRK HAT SANATI (Araç, Gereç ve Formlar)" adlı bir kitabı vardır. Ayrıca, çeşitli gazete ve dergilerde röportajları, teknik yazıları, hat sanatıyla ilgili makale ve incelemeleri ve yurtdışı gezi notları yayımlanmıştır.

Gönül verdiğim hat sanatına olan yakın ilgim nedeniyle fırsat ve olanaklar elverdiğince ünlü hattatların mezarlarını bulup ziyaret ederek yerlerini ve yapılarını belgelen-dirmeye çalışıyorum. Bu konuda yayımlanan uzun bir makalemde, o güne dek bula-bildiğim kimi ünlü hattatların mezarları ile genel olarak Osmanlı dönemi mezarlık ve mezar taşlarına ve günümüze ulaşabilenlerin bu günkü durumlarına ilişkin tesbitlerimi yazıya dökmüştüm⁽¹⁾.

Bu kapsamdaki çalışmalarım sırasında, Kanunî Sultan Süleyman, Sultan II.Selim ve Sultan III.Murad dönemlerinde Saray'da üst düzey kâtiplik makamlarında önemli görevler üstlenmiş ve Saray kâtipleri içinde en iyi yazan kişi olarak tanınmış hattat **Abdullah Kırımı**'ye ait mezar taşının, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi depolarında bulunduğunu öğrendim. Kültür Bakanlığı'ndan gerekli izni aldıktan sonra, mezar taşını görme ve fotoğraflama olanağına sahip oldum. Geleneksel Osmanlı mezar taşlarından farklı öğeler içeren bu mezar taşının, bana çok ilginç gelen öyküsünü sizlerle de paylaşmak istiyorum.

Türk hat sanatı ve hattatlar hakkında Osmanlı döneminde yazılmış eser sayısı ne yazık ki çok azdır:

- 1926'da Matbaa-yı Âmir'e'de basılan, Gelibolulu Mustafa Âlî Ef.nin (1541-1599) "**Menâkıb-ı Hünerverân**" (Hüner sahiplerinin destanları),

- 1939'da yeni harflerle bastırılan, Nefeszâde Seyyîd İbrahim Ef.nin (Öl.1650) "**Gülzâr-ı Savâb**" (Doğruluk bahçesi),

- 1942'de yeni harflerle bastırılan, Suyolcuzâde Mehmed Necib Ef.nin (Öl.1757) "**Devha-tül Küttâb**" (Kâtiplerin soyağacı),

- 1928'de Devlet Matbaası'nda basılmış olan, Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Ef.nin (Öl.1788) "**Tuhfe-i Hattâtîn**" (Hattatlar armağanı)⁽²⁾,

- Lâz Ömer Ef.nin öğrencisi Hakkâkzâde Mustafa Hilmî Ef.nin (Öl.1852) 1850'de yazdığı "**Mizân-ül Hatt**" (Hattın ölçüsü),

- Şeyhülislâm Sa'deddin Efendi'nin (Öl.1866) 1850'de kaleme aldığı "**Defter-i Pâk-i Erbâb-ı Dâniş**" (Bilgi sahiplerinin temiz defteri),

- Müftü Mehmed Şem'î Ef.nin (Öl.1855) "**Tezkire-tül Hattâtîn**" (Hattatların biyografisi),

- İranlı Habîb Ef.nin 1888'de Ebüzziya Matbaası tarafından yayımlanan "**Hat ve Hattâtân**" (Hat ve hattatlar),

- Eğinli Süleyman Ef.nin (Öl.1924) "**Mir'ât-ı Hattâtîn**" (Hattatlar aynası)

adlı eserleri, bu başvuru kaynaklarının belli-başlıklarını oluşturur. Tezkire (biyografi) geneline göre yazılmış bu kitaplarda, kısım hat sanatına, ama daha çok hattatların yaşamlarına ilişkin kısa bilgiler ve onlarla ilgili anı, fıkra ve öyküler bulunur. Kimilerinde yer yer sanatlarının inceliklerine ilişkin eleştiriler ile eser sahibinin kişisel kanaat ve düşünceleri de yer alır. Genellikle ağdalı bir Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış bu eserlerde, Arapça ve Farsça'nın egemen olduğu **seci**, **tevriye**, **telmihi**, **tenâsüp**, **teşhis**, **teşbih**, **cinâs**, **tezat** vb.. edebî sanatlar içeren süslü ve tumturaklı bir dil kullanılmıştır⁽³⁾. Metin aralarına yer yer, konuya ilişkin Türkçe, Farsça ve Arapça manzumeler serpiştirilmiştir. Bütün bu nedenler ve çoklukla kullanılan uzun ve mutantan cümleler dolayısıyla okurken anlaşılabilirliği oldukça zordur.

(1) Söz konusu makale için Bkz. **AD-Art Dekor** dergisi Aralık 1999, sayı 81 **Hattat Mezar Taşları** ve Ocak 2000, sayı 82 **Ünlü Hattatların Mezarları** başlıklı yazılar.

(2) İbnülemin Mahmud Kemal İNAL'ın 1955'te İstanbul Maarif Basimevi'nde basılmış **SON HATTATLAR** adlı eseri, bu kitabın devamı mahiyetindedir.

(3) **Seci** : Düzyazıda yapılan kafiye (Cümlelerin, sonlarına getirilen kafiyeyle sözcüklerle birbirine bağlanması),

Tevriye : Bir cümlede bir sözcüğü birden fazla anlamda kullanma sanatı,

Telmihi : Anlatılmak istenen şeyi söz arasında imalı (üstü kapalı) olarak belirtme (açıkça söylememe),

Tenâsüp : Aralarında anlam, konu ve tür bakımından ilgi bulunan iki veya daha çok sözcüğü bir arada kullanma sanatı,

Teşhis : Canlı olmayan bir şeyi canlıymış gibi göstererek söz söyletme sanatı,

Teşbih : Anlamı kuvvetlendirmek ve anlatımı daha ilgi çekici kılmak için iki varlık arasında benzetme yoluyla bağlantı kurma,

Cinâs : Anlamları ayrı, yazılışları (yada söylenişleri) aynı iki sözcüğü bir arada kullanma,

Tezat : Bir cümle veya mısradaki birbirine zıt iki anlam bulunması.

Resim 1;

Kırımı'nin Mezar Taşı

Taşın ölçüleri 114x57x5 cm'dir. Halen Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nin Sultanahmet'teki depolarında bulunmaktadır. Kitabenin içeriği hakkında yazı içinde geniş bilgi verilmiştir. Küçük resimde ölüm tarihi olan "sene 999" ibaresi yakından görülüyor.

Resim 2;

Türk ve İslâm Eserleri Müzesindeki Mushaf: Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde 385 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan mushaf 41x29 cm boyutlarında olup 575 sayfadır. Her sayfası siyah mürekkep ve nesih yazıyla 13 satır olarak yazılmıştır. **Hicrî 966** (Milâdî 1559) yılında yazılmıştır ve üzerindeki **Hicrî 1161** (Milâdî 1748) tarihli mühürden, müzeye Âşir Efendi Kütüphanesi'nden geldiği anlaşılmaktadır (Müzeye giriş tarihi 31 Mart 1330'dur). Mushafın kâbi siyah meşinden yapılmış olup şemse köşelikleri kabartma çiçek yıldızlı ve içi vişneçürüğü deri kaplıdır. Şemsesi siyah zemin üstüne kabartma yıldızlıdır ve sertabına Kurân'dan âyetler yazılmıştır.

Resimlerde mushafın **serlevha** (başlık) sayfaları ile **ketebe** sayfası görülmüyor.

(4) **Emîr Buhârî** (1443-1516) Buhara doğumludur ve İstanbul'un ünlü velilerindedir. Edirnekapı'daki **Emîr Buhârî Tekkesi Camii**, Otakçılar civarında (Haliç Köprüsü çevre yolu yakınında) bugünkü Münzevi Caddesi'yle Değirmen Sokağı'nın birleştiği yerdedir. Bu nakşibendi tekkesinden günümüze (birkaç mezar taşı dışında) hiçbir şey kalmamıştır.

Gelibolulu Âlî

yukarda sözü edilen eserinde, çağdaşı olduğu hattat Abdullah Kırımî'den övgüyle söz eder. Kitabının yazılmasında Saray'ın görevli kâtiplerinden Kırımî'nin yardımlarını gördüğünü ve onun verdiği sözlü bilgilerden yararlandığını belirtir. Âlî'ye göre, "**Tatar Kâtip**" diye de tanınan Kırımî, özellikle sülüs ve nesihde Abdullah Amâsî'den sonra çağdaşı hattatların en üstünü olup yazı tekniğini incelemede, hattatlığın ve hattatların durumunu araştırmada doğruyu söylemesiyle tanınmış ve "insâfiyle bilinen" dürüst bir kişidir. Nesih kalemîni Şeyh Hamdullah'ın torunu Derviş Çelebi'den, sülüs, reyhânî ve öteki yazıları eski büyük hattatların kıt'alarından meşk ederek öğrenmiştir. Kanunî (1520-1566), II.Selim (1566-1574) ve III.Murad (1574-1595) dönemlerinde Saray kâtiplerinin başı (yani Dîvân'da yazı işlerini yürüten kalemlerin [dairelerin] ve kâtiplerin reisi) olarak çalışmıştır.

Abdullah Kırımî hakkında **Gülzâr-ı Savâb**'da yazılanlar ise özetle şöyledir :

Altı kalem yazıda da usta, büyük bir hattattır. Derviş Mehmed'den ders almış, Şeyh Hamdullah yolunda ilerleyerek bir sü-

re sonra **İkinci Şeyh** diye anılmaya başlanmıştır. Hattı keskin ve yüksektir. Sağlam ve usta bir hattat olmakla birlikte hattan çok iyi anlayan, saf denecek ölçüde kurnazlık ve hile bilmeyen, sâde ve nüktedan bir insandır. İyi niyetli olduğu kuşkuyla bir kişinin "bugüne dek gelen üstatların her biri özgün bir tarz yaratarak seçkin ve ünlü olmuşlardır" sözüne kapılmış, (örneğin "sin"lerin dişlerini gayet keskin ve yüksek yaparak) kimi değişikliklerle kendine özgü yeni bir sülüs tarzı yaratma, nesihde de daha seçkin olma hevesine düşerek bu yolda uğraşa uğraşa eski güzel yazısını bozmuştur.

Kendisinin bir de tanburu vardır ki "gençlik günlerimde bununla nice günahlar işlemişimdir" der ve onu kendi nefsinin kötülemek için saklamış.

Gördüğü bir düş üzerine "rüyamda uyarıldım, ölümüm yakındır; bana bundan böyle gözyaşı dünya sevincidir" diyerek Edirnekapı Mezarlığı'nda Emîr Buhârî⁽⁴⁾ civarında mezarını hazırlatmış; mezar taşını da kendi eliyle yazmış, ancak tarihini boş bırakmıştır. Yakınlarından biri bunu göreyerek "ya bunun tarihi nice olur" diye sorduğunda "öğrencilerimden biri bulunmaya mı ki üç dokuz yazmayı beceremesin" diye cevap vermiştir. Gerçekten de Hicrî 999'da vefat etmiştir. En iyi öğrencisi Emrullah Efendi hocasının yolunu ihyâ etmiş (canlandırmış) ve ustasını "taklid"de olağanüstü başarı göstermiştir. Ünlü hattat Demircikulu Yusuf Efendi de başlangıçta kendisinden ders almıştır.

Abdullah Kırımî'nin Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde bulunan mezar taşının sol üst köşesi kırıktır ve bu nedenle kitâbe metninin bu bölümü okunamamaktadır. Bu okunamayan kısma da ışık tuttuğu için, **Tuhfe-i Hattâtin**'de kendisine ayrılan bölümü aynen vermeyi yeğliyorum :

Kırımîdir. Sultan Selîm Hân eyyâmında zuhûr ve Şeyh Hamdullah-ı ağâhun hafîd-i saîdleri Derviş Mehmed bin Mustafa De'den temeşşuk idüb edna sa'yile sûret-pe-zîr-i icâzet olmuşdu. Bir vak'ı'aları vak'ayı intikaline delâlet eyledikde, hâric-i sûr-i İstanbul'da Câmî-i Emîr Buhârî civârı ve Ebû Eyyûb Ensârî aleyhi rıdvân-ül Bârî rehğüzârı kendi muhtârı olub ihzâr-ı mezâr ve "serlevha-yı seng-i pür-envâr"ına "**Kadd tava ta-**

vâmîr-ül a'mâl ve neseha esâtîr-ül âmâl bi-l âcâl" fıkraları nakşına ibtidâ ve nâm-i nâmîlerin dahî resm ü imlâ ve rakam-ı Hindî ile iki dokuz, sâlisin vuku'una şâhideyn makamında tasvîr ve istâde ve bir hâne-i rakamı küşâde terk eyledi. Birini dahî şâkirdlerimizden biri yazsun diye keşf-i hâl buyurub vâkî'â ol vâhid-i ke-elf elf-i kâminden bir sene mukaddem bağçe-serây-ı me'vâya müntakîl olduğu ve bunun emsâli, ahvâlî "Hüner-verân-ı Âlî" ve sâir "resâil-i hutût-i âmâlî"de mezkûr-i icmâlîdir" "**Hattât-ı zîbâ Kırîmî** 999" kelime-i se dânesi kalem-i fakîrânenen tis'ât-ı selâseye müsâvi-yül a'dâd vâkî' oldu⁽⁵⁾. Teberrüken kaydolundu.

Bugünkü dille Müstakimzâde şöyle diyor : Kırîmlıdır. Sultan Selim Han döneminde ortaya çıktı ve Şeyh Hamdullah üstâdın sevgili torunu, Mustafa Dede oğlu Dervîş Mehmed'den meşk edip kısa sürede icâzet sahibi oldu⁽⁶⁾. Bir rüyası, öbür dünyaya göçeceğine yorumlandığında, kendi arzusuyla sur dışın-da Emir Buhârî Camii yakınlarında, (Allah'ın hoşnutluğu üzerine olsun) Eyüp Sultan yolu üzerinde mezar yerini hazırlattı ve nurla dolu taşının başlığına "**Muhakkak ki vade dolduğunda (alna) yazılanlar biter ve (kişinin) amel defteri kapanır**" sözünü işletti ve ünlü olan adını güzel yazısıyla yazıp iki dokuz rakamını, (âdetâ) üçüncü dokuzun sonradan yazılmasına iki tanık olmak üzere dikili ve bir hânelik rakam yerini boş bıraktı. Birini de öğrencilerimizden biri yazsın diye durumu açıklayarak, gerçekten, o bir elif gibi bin yıldan tam tamına bir yıl önce öbür dünyanın saray bahçesine göçtü⁽⁷⁾. Bunun örnekleri (Gelibolulu) Âlî (Efendi)'nin "Menâkıb-ı Hünerverân" adlı eserinde ve hatla ilgili öteki kitaplarda kısaca anlatılmıştır. "**Hattât-ı zîbâ Kırîmî**" (Güzel hattat Kırîmî) : Bu üç sözcük ebced hesabıyla üç tane dokuza (yani Abdullah Kırîmî'nin ölüm tarihi olan 999 yılına) eşit olarak ben yoksulun kaleminden çıktı ve uğur sayılarak kaydolundu.

Bu bilgilere ek olarak Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi **Devha-tül Küttâb** adlı eserinde "Şeyh Hamdullah vadisinde yazmayı sürdürseydi, bir tane olacaktı (yani o yolun en büyük hattatı olacaktı)" demektedir.

Kırîmî'nin öldüğü yılı biliyoruz ama, kaç yaşında öldüğünü bilmiyoruz. Gelibolulu

Âlî, kendisinin Kanunî döneminde Saray kâtiplerinin başı olduğunu söylüyor. Müstakimzâde de Sultan Selim Han döneminde ortaya çıktığını yazıyor. Bu Selim'in "**Yavuz Selim**" olması gerekir; zira kastettiği II.Selim olsaydı, daha önceki padişah Kanunî döneminde "kâtiplerin başı" olarak çalışan biri için herhalde böyle demezdi. Demek ki Kırîmî, Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığı zamanında (1512-1520) tanınmaya başlamıştır. Bu muhakeme bizi Kırîmî'nin uzun bir ömür sürdüğü ve 90 yaşlarındayken vefat ettiği sonucuna ulaştırmaktadır. Demek ki erken başladığı sanat yaşamını erken bitirmemiş; ama sonunu istediği gibi, gönlünce getirememiştir.

Büyük olasılıkla, bürokratik görevleri vaktinin büyük bir bölümünü aldığı için çok eser verememiştir. Elimize ulaşabilen az sayıdaki eserlerinden, Kırîmî'nin çok kuvvetli bir ele sahip bulunduğu ve özellikle nesih ve muhakkak yazılarında çok başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Kırîmî'nin mezar taşı kitâbesi şöyledir (Kırık olan bölümü Tuhfe-i Hattâtın metninden yararlanılarak parantez içinde yazılmıştır) :

"Kadd neseha esâtîr-ül âmâl ve tava tavâm(îr-ül a'mâl) / el-üstâd-ül ecell ve-l hattât-ül mükerrem-ül mübeccel / el-muhakkak hüsnü tahrîruhu fî kaarî-il ukûl-il mahallî, menşûr(un) / ameluhu bi-tevkî-il kabûl, el-muhtâc ile-l fazl-il Kerîmî, el-kâtib / Abdullah-il Kırîmî afâ-llahu anhu bi-keremihi-l vefî ve lutfihi-l celi ve-l hafî / sene 999"

Gerek yazı karakterinden gerekse ifadesinden, kitâbe metninin Kırîmî tarafından ve üzerinde çalışarak (düşüne taşına) kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Kitâbe metni derin anlamlar içeren, özlü, özgün ve vecîze kabîlinden bir ifade taşımakta ve demek istediği ilk okunuşta kolayca anlaşılabilir. Kırîmî bu metni, dönemin edebî anlayışına uygun olarak sanatlı bir dille ve "**ta'kid**" tarzında yazmış, nerdeyse anlamını sökülemez hale getirmiştir⁽⁸⁾. Bu yüzden bu kısa metin, bizi değişik anlamlara sürüklüyor ve Kırîmî elbette ki bunu isteyerek yapıyor.

Metinde kafiyeli sözcükler art arda sıralanarak (âmâl-a'mâl, ecell-mübeccel, ukûl-kabûl, Kerîmî-Kırîmî, vefî-hafî) secili bir ifade kullanılmıştır. Kullanılan kimi sözcüklerle

(5) Bu üç sözcüğün ebced hesabıyla sayısal değerleri toplamı 999'dur.

(6) **Dervîş Mehmed** (Öl.1592), Mimar Sinan'ın eski Topkapı-Silvri yolunda bulunan Büyükköprü Köprüsü üzerindeki kitabenin hattatıdır.

(7) Arap harfleriyle yazılışları aynı olan alfabenin ilk harfi (ve ebced'deki sayısal karşılığı 1 olan) "**elif**" ile bin anlamındaki "**elf**" sözcükleri arka arkaya getirilerek sanatlı bir ifade kullanılmakta; benzer şekilde "**bağçe-serây**" sözcüğüyle de aynı zamanda Abdullah Efendi'nin Kırîmî'nin **Bahçesaray** kentliyle olan ilişkisi anımsatılmaktadır.

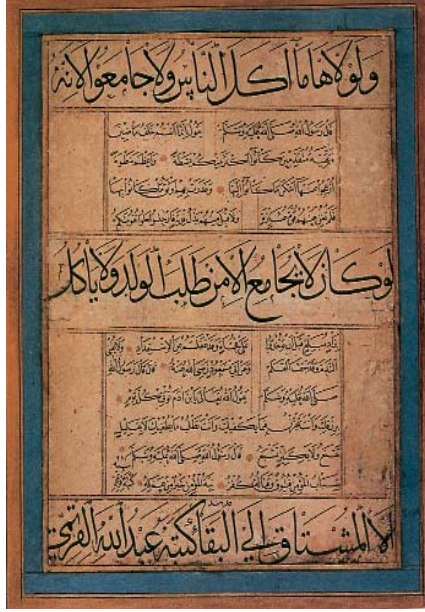
(8) **Ta'kid** (dügümleme), bir ifadenin cümle düzeni ve bağlantılarında herhangi bir kusur söz konusu olmamakla birlikte anlamında açıklık bulunmayacak tarzda yazılmasına, anlamı anlaşılabilir şekilde söylenmesine denir (Lâfzî değil manevidir).

Resim 3; Bir Kıt'ası

Kıt'ada sülüs ve nesih yazılarıyla çeşitli hadisler yer almaktadır. Üç satır sülüs yazının sonunda (sol alt köşede) sülüs yazıyla ketebesini "Abdullah-il Kırımı" ve içerde nesih satırların sonunda da nesih ketebesini "Kırımı, sene 991" bulunmaktadır (Ekrem Hakkı AYVERDİ koleksiyonundan).

Resim 4; Muhakkak Hattıyla Yazdığı En'am-ı Şerifi;

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde A.6763 envanter numarasıyla kayıtlı bulunan en'am 31x21 cm boyutlarında olup 29 yapraklıdır. Muhakkak hattıyla yazılmış en'amın yazılış tarihi belli değildir. Abdullah Kırımı en'amın ancak üçte ikisini yazabilmiş, kalan bölümü kendisinin en iyi öğrencisi Emrullah Ef. (Öl. 1631) tarafından tamamlanmıştır. Muhakkak yazının en yetkin ve seçkin örneklerinden biri ve Kırımî'nin ne denli kuvvetli bir ele sahib olduğunun açık delilidir. Resimde en'amın unvan sayfası görülmüştür.

rin birbirinden çok değişik birkaç anlamı vardır (**esâtîr**: Satırlanmışlar [yazılar] veya söylenceler [efsaneler]; **neseha**: Hükmünü ortadan kaldırmak veya kopya etmek; **ka-ari**: Derinlik veya okuyan; **menşûr**: Neşredilmiş [yayılmış] veya önemli rütbelerin verilmesine dair ferman). Kimi sözcükler iki türlü okunabilmektedir (**muhakkak**: Araştırmacı, kılı kırk yarararak inceleyen – **muhakkak**: Bir yazı türü veya gerçekliği kesinleşmiş; **ecell**: En ulu, en büyük – **ecel**: Vade, ölüm vakti). Metinde geçen ve "tuğra, imza ve mühür" anlamında kullanılan **tevkî'** sözcüğü "**tevkî'-i pâdişâhî**" de "**tevkî'-i ilâhî**" de olabilir (Yani padişah ve çevresini kastettiği düşünülebildiği gibi, "Allah'ın iznini" anlatmak istediği de düşünülebilir)..

Kanımızca Kırımî, mezar taşının kitâbesinde bugünkü dille şöyle demek istemektedir:

"Muhakkak ki (alna) yazılanlar (bir gün) biter ve (kişinin) **amel defteri** kapanır⁽⁹⁾. Allah'ın izniyle yayılmış (bulunan) çalışmaları zihinlerin derinliklerinde (düşüncelerde) yer etmiş olan, güzel yazılarını (araştırıp inceleyerek titizlikle ve) hakkıyla yazan, büyük usta, saygın ve yüceltilmiş hattat, ki ulu Allah'ın inâyetine (yardım ve iyiliğine) muhtaçtır, Kâtip Kırımlı Abdullah'ı, vaat ettiğini mutlaka yerine getiren (va'dinde emîn olan) ulu Allah, açık ve gizli lutufları ve cömertliğiyle bağışlasın, yıl 999" (**Milâdî 1591**)

Mezar taşının kitâbe metni form olarak da alışıl gelmişin dışındadır. Başlangıçta "**Hüve-l bâkî**" (Allah ebedîdir, kalıcıdır;

ölümsüz olan bir tek O'dur) yada benzeri bir ibâre yer almadığı gibi, son bölümünde taşı görenlerden yada mezarı ziyaret edenlerden **fâtiha okuma** (günahlarının bağışlanması için dua etme) dileğinde de bulunulmamaktadır. Bununla birlikte o devir mezar taşlarının pek çoğunda, sonraki dönemlerde standart hale gelerek gelenekselleşecek kitâbe formunun bu iki ana öğesi henüz yay-

gınlaşmış değildir.

Bu kitâbede yazılanların altında acaba neler yatmaktadır?..

Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik güçlenişiyle güzel sanatlardaki yükselişi birbirine koşuttur. Kırımî'nin yaşadığı yıllar, Osmanlı'da güzel sanatların en parlak devrini yaşadığı, en üst düzeye ulaştığı dönemdir. Kırımî, devlet hizmetinde üç padişah döneminde de başkâtiplik görevini sürdürdüğüne göre, (Gelibolulu Âlî'nin de teyit ettiği gibi) birikimi, ciddiyeti ve tarafsızlığıyla herkesin takdir ve güvenini kazanmış bir bürokrattır. Kaynaklardan öğrendiğimize göre, hem Divân'daki bu görevinde hem de sanatında çok başarılı olmuştur; ancak yaşamının ileri bir döneminde hat sanatında yeni bir ekol yaratma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu beklentisinin boşa çıkmasının doğurduğu üzüntü, düş kırıklığı ve moral çöküntüsü içindeyken, gördüğü bir rüya üzerine yakın bir gelecekte öleceğine inanması ve bu duygular içinde mezar taşını hazırlatması, kendisini ister istemez bir yaşam muhasebesi yapmaya itmiş olmalıdır.

Mezar taşının kitâbe yazısı (bir iki harfi muhakkak yazısını andırır biçimde olsa da) celi sülüsle yazılmıştır. Harfler üslup olarak Osmanlı karakteri taşımakla birlikte, terkip (kompozisyon) Selçuklu celisinin etkisindedir: Dik harfler tenâsübü (orantıyı)

(9) "Amel defteri", içine insanın iyilik ve kötülüklerinin yazıldığına inanılan defterdir ("defter-i a'mâl" [ameller defteri] de denir).

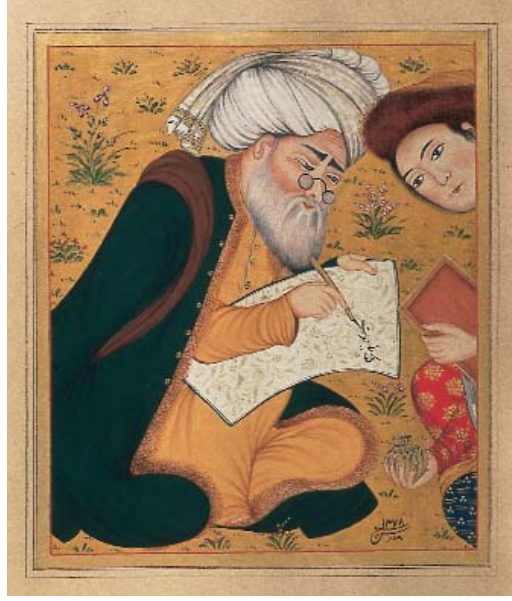
Bir **hadîs-i şerif** şöyle der : **İnsanoğlu ölünce ameli kesilir. Ancak üç şeyle ameli (nin sevabı) devam eder : Faydalı ilim (bilimsel bir eser), geçerli sadaka (vakıf) ve güzel ahlâk..** (iyi yetiştirilmiş) bir çocuk..

İnsanların işledikleri iyi ve kötü hareketleri yazmakla görevli meleklerle "**kirâm(en) kâtibîn**" adı verilmiş ve Kurân'da **İnfîrâr Süresi**'nin 10, 11 ve 12. âyetlerinde bu meleklerin insanları her zaman denetledikleri bildirilmiştir : "Halbuki sizin üstünüzde gerçek bekçiler ve çok şerefli yazıcılar vardır ki (onlar) ne yaparsanız bilirler".

bozacak ölçüde oldukça uzun çizilmiş ve yan yana dizilmişlerdir; terkipte harflerin istiflenmekten çok dağınık bir şekilde belli yerlerde kümelendiği görülmektedir. Hiçbir süsleme ve bezeme taşımamasına karşın, taş bütünüyle estetik ve etkileyicidir. Kırımî belki de bu taşı, mezar taşından çok bir "tablet" gibi düşünmüş, kitâbenin kendisini tanıyanlara yazılmış bir mektup yada bir veda mesajı olmasını istemiştir.

Kitâbede günlerinin sayılı olduğu bilinçle tüm geçmişini düşünmektedir Kırımî. Kendini övmesi, aslında kendisiyle hesaplaşmasıdır. Anlaşılmaktadır ki yaşamı boyunca, ortaya konulanın hep en iyisini yapma çabası içinde olmuştur. Ama ortaya koyamadığı, gerçekleştiremediği bir iş de vardır; hat sanatında yeni bir ekol yaratmak istemiş ve başaramamıştır. Üstelik bu arada eski güzel yazısını da bozmuştur. Yetinmek bilmediği yeteneği onu erişmek istediği başarıya ulaştıramayınca, Kırımî'nin iç dünyası altüst olmuştur. Aklının soğuk gözlemleri, kalbinin acı deyişlerine karışmakta; dört bir yandan gizli gizli ve art arda saldıran **sozumluluk, gurur, dürüstlük, kamuoyu, alay, küçümseme** baskıları yüzünden iç rahatlığını giderek yitirmektedir. İnsan başarılarını ve sevinçlerini unuttur da, başarısızlıklarını ve acılarını kolay kolay unutamaz; hele başarısızlığa alışık değilse bu daha da zordur. Önünde her şeye yeniden başlamak için yeterli zamanı da kalmamıştır. Ruh acı çekerken, kendisiyle kesin bir hesaplaşmaya girer; yaşamının temellerine iner ve bir çocuk gibi kendini azarlar. Kırımî bu ruh hali içinde, kendisini acımasızca eleştirerek ve kendine haksızlık ederek, yaşamında hiçbir şey başaramadan sonunun geldiğini düşünmektedir..

Bu duygular arasına sıkışmış Kırımî, duyduğu üzüntü ve rahatsızlığı bizlere de hissettiriyor. Taştaki yazıların istif ve karakteri, içeriğinde ifade etmeye çalıştığı duygularına denk düşmektedir. Mezar taşının her satırında, istif dokusu ve harfler aracılığıyla, yaşamındaki dönemleri ve o dönemlere ilişkin duygularını (kısaca kendi dünyasını) grafik olarak yansıtmış gibidir. Âdeta harflere bir ruh vererek sanatçı kişiliğini ve yaşamı boyunca geçirdiği evreleri (özetle kendisini), harfler ve satırlarla dışa vurmaktadır.

Resim 5; *Yâkut Müsta'sımî'yi (Öl.1298) Öğrencilerinden Birine Yazı Tarif Ederken Gösteren Minyatür.* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki H.2158 katalog no'lu eserdeki orijinali esas alınarak değerli minyatürcü Mukaddes AYDIN tarafından yapılmıştır). Son Abbâsi halifesi Müsta'sım'ın hattatı olan ve bir kaynaktaki Türk olduğu bildirilen Yâkut, yazıya yenilik ve güzellik kazandıran, ekol sahibi ilk hattattır.

İlk iki satır sâkin ve huzurlu bir ruh halini duyumsattığı halde, üçüncü ve dördüncü satırlar, içindeki stres birikimini ve kendi kendisiyle yaptığı mücadeleyi yansıtmaktadır. Bu satırlarda fırtınalı bir denizin dalgalarına benzeyen çalkantılı bir hareketlilik egemendir. Son satırda bu çalkantı ve isyan, teslimiyet içinde bir durgunluğa dönüşüyor. Ama bu teslimiyet öleceğini düşündüğünden çok, beklentisinin boşa çıkmasından kaynaklanan üzgün, kırgın ve biraz da küskün bir teslimiyettir. Fâtîha istememesinin, artık insanlara güveninin kalmamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Mezar taşındaki **sene** sözcüğünün üstünde yer alan son (en sağdaki) 9 rakamı, kendisinin yazdığı ilk iki dokuzdan oldukça farklıdır. Sonuncu 9 ötekilere göre hem daha kısa ve değişik formdadır, hem de yuvarlağı daha küçüktür; ayrıca önceki 9'a olması gerekenden daha yakın yazılmıştır.

Yaşamın en büyük kazancı, elbette ki iyilik ve hayırla yâd olunmak; geride soylu bir ad ve temiz anılar bırakmaktır. Abdullah Kırımî'nin duyarlı ve iyi bir insan, bilgin ve bilge bir kişi, titiz ve usta bir hattat olduğu kuşkusuzdur. Yaşamı boyunca Kırımî'nin karakterinde her şeyin çocuk saflığını ve temizliğini koruduğuna inanıyorum. Onun gönlüm levhasına çizilmiş sırlı bir resmi, güzel bir siması vardır. Ve bana öyle geliyor ki hakkettiği ve lâyük olduğu ölçüde ün sahibi olamamıştır. "**Hak te'âla rûhunu şâd eylesin**"

Yazının hazırlanması sırasında katkı ve yardımlarını esirgemeyen değerli dostlar Sn. Bahâeddin DOĞRAMACI, Sn. Celâl ERTÜRK, Sn. Hüseyin GÜNDÜZ, Sn. Süleyman BERK ve Sn. Muammer ÜLKER'e, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi ve Kütüphanesi yetkililerine, Sn. Gönül TEKELİ, Sn. Sevgi KUTLUAY ve Sn. Mukaddes AYDIN'a içtenlikle teşekkür ederim.